

Jan Gustaw Rokita

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Uwagi ikonograficzne na temat medalu autorstwa Luisa Varoú z 1677 (?) roku upamiętniającego osobę Jana III Sobieskiego, wybitego na zlecenie władz miasta Gdańska

Realizacji ambitnych królewskich planów Jana III Sobieskiego służyć miała odbyta wkrótce po koronacji podróż pary królewskiej po Pomorzu Gdańskim, trwająca od 29 maja 1677 roku do 14 lutego 1678 roku. Do głównych celów wspomnianej peregrynacji należy zaliczyć popularyzację osoby monarchy i jego małżonki wśród poddanych oraz realizację części nieujawnianych dotąd poddanym planów politycznych Sobieskiego, zakładających zawarcie tajnego przymierza ze Szwecją, potwierdzającego jej udział w przyszłej wojnie z Prusami Książęcymi. Pierwsze zamierzenie królewskiego dysponenta zostało urzeczywistnione dzięki inicjatywie władz miast należących do Rzeczypospolitej (zwłaszcza Gdańska). Miejscy urzędnicy nie szczędzili funduszy przeznaczanych na odpowiednią oprawę pobytu Sobieskiego. Król pozyskał również dla swych wojennych zamiarów wobec Brandenburskiej przychylność króla Karola XI Wittelsbacha, reprezentowanego w mieście nad Motławą przez szwedzkich dyplomatów. 21 sierpnia 1677 roku podpisano tajny układ militarny pomiędzy Rzeczypospolitą a Szwecją¹.

1. Na mocy powyższego układu ratyfikowanego następnie przez Karola XI 18 X 1677, następcą tronu w Sztokholmie obiecywał pomoc w postaci ok. 10 tys. (nie mniej niż 8 tys.) żołnierzy wysłanych do Brandenburskiej w celu rozpoczęcia inwazji. Sobieski zaś zobowiązywał się do wyekspediowania 6 tys. wojska (2 tys. jazdy,

Trasę królewskiej peregrynacji po Pomorzu Gdańskim wyznaczały kolejne miasta' gdzie z wielką radością i entuzjazmem witano nowego elekta: Włocławek (29 maja), Toruń (30 maja), Starogród (31 maja), Gniew (5 czerwca), w końcu Gdańsk (1 sierpnia). Najbardziej wymownym świadectwem bogactwa municypium nad Motławą i jego mieszkańców był rozbudowany program wizytacji królewskiej, mającej miejsce między 1 sierpnia 1677 roku a 14 lutego 1678 roku, której towarzyszyły liczne dodatkowe atrakcje. Nie tylko medale darowane orszakowi królewskiemu stanowiły o wysokiej randze podejmowanego gościa. W związku z przyjazdem Sobieskiego podjęto wiele innych przedsięwzięć. W przypadku Gdańska należy mówić o różnorodności wykorzystanych środków². Niemniej to właśnie za pośrednictwem medalowego krążka dysponent, a więc Rada Miasta Gdańska, mógł propagować własne idee i wyobrażenia dotyczące nowego monarchy polskiego. Podobnie stało się również w wypadku pracy wykonanej przez Luisa Varou w 1677 (?) roku.

Istotnym problemem badawczym dotyczącym interesującego nas dzieła medalierskiego, którego próbę rozwiązania podjął autor, jest kwestia ustalenia roku jego powstania (daty pierwszej emisji). Ze względu na brak jakichkolwiek wzmianek na temat tego zlecenia medalierskiego w źródłach historycznych autor w swych dociekaniach oparł się głównie na wcześniejszej literaturze oraz materiale porównawczym w postaci innych numizmatów pochodzących z lat 70., 80. i 90. XVII wieku, gloryfikujących Jana III Sobieskiego i emitowanych na polecenie dysponenta krajowego, w tym także z inspiracji Rady Miasta Gdańska.

Kolejny problem badawczy sprowadza się do odpowiedzi na pytanie o to, czy istnieją wcześniejsze przedstawienia, na których w sposób zbliżony zaprezentowanoby motyw dominujący na kompozycji awersu medalu (w postaci wizerunku Sobieskiego w antykizowanym ubiorze i nakryciu głowy) oraz jego rewersu (w postaci Famy unoszącej się wraz z tarczą Sobieskich „Janina” nad panoramą miasta). Z powyższym pytaniem wiąże się

1 tys. dragonów, 3 tys. piechoty) oraz pożyczki pieniężnej, por. Z. Wójcik, *Jan III Sobieski. 1629–1696*, Warszawa 1983, s. 269.

2. Należy pamiętać, iż twórcami gdańskich medali Jana III Sobieskiego byli wyznawcy wiary protestanckiej, co z pewnością rzutowało na ostateczny kształt kompozycji medalierskich, również w sytuacji gdy dysponentem był katolik. Mimo że na awersach medali gdańskich bardzo często akceptowano zaczerpnięty ze Starego Testamentu monogram JAHWE, to niektórych dogmatów katolickich, jak np. Wniebowzięcia NMP, gdańscy artyści nigdy nie zgodziliby się zaprojektować.

kolejne zagadnienie: mianowicie czy kompozycja artystyczna na pierwszej i drugiej stronie medalu może być uznana za realizację indywidualnej wizji artystycznej medaliera, czy też powstała w oparciu o istniejące wcześniej przedstawienia i nie stanowi w tym względzie żadnego *novum* w ikonografii. Tak postawiony cel zostanie zrealizowany poprzez szczegółową analizę wybranych dzieł sztuki zebranych podczas kwerendy.

1. Stan badań

Na temat medalu Jana III Sobieskiego autorstwa Luisa Varoú, pochodzącego z 1677 (?) roku, powstało niewiele specjalistycznych publikacji. Podstawowe informacje na jego temat znajdujemy w publikacji Johanna Jacoba Salomona *Der MünzGeschichte der Stadt Danzig. Erstes Stück – Sechstes Stück* (Danzig 1762–1763) oraz znacznie późniejszej pracy Friedricha Augusta Vossberga, *Münzgeschichte der Stadt Danzing* (Berlin 1852). Autorzy wymienionych prac przedstawili własny pogląd na kwestię emisji medalu (nie wcześniej niż ok. 1693 roku), z którym autor niniejszego artykułu zamierza polemizować. Opis interesującego nas zabytku sztuki medalierskiej uwzględnili również, w późniejszym okresie, Emeryk Hutten-Czapski w *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises...* (St. Petersburg – Cracovie 1871–1916) oraz Anna Kwiatkowska w katalogu *Chwała i sława Jana III w sztuce i literaturze. Katalog wystawy jubileuszowej z okazji trzechsetlecia odsieczy wiedeńskiej*, pod red. W. Fijałkowskiego i J. Mieliszki (Warszawa 1983). Zarówno Hutten-Czapski, jak i Kwiatkowska zaproponowali odmienną hipotezę odnoszącą się bezpośrednio do datacji medalu i przesuwając ją na 1677 rok.

Na temat dzieła Varoú z 1677 (?) roku brak natomiast wzmianek w innych publikacjach stanowiących istotne źródło wiedzy na temat spuścizny medalierskiej pozostałej po Janie III Sobieskim i innych monarchach polskich. Mowa tutaj o następujących pozycjach autorstwa Jana Albertrandego: *Zabytki starożytności rzymskich w pieniądzach, pospolicie medalami zwanych, czasów Rzplitej i szesnastu pierwszych cesarzów zbioru ś. p. Stanisława Augusta króla polskiego postrzeżone i krótkim wykładem objaśnione przez JX. Jana Albertrandego...* (Warszawa 1805) oraz *O medalach polskich [od Zygmunta I Starego do Augusta III]* ([b.m.w.], 1805–1850); Feliksa Bentkowskiego: *Spis medali polskich lub z dziejami Krainy Polskiej stycznych...* (Warszawa 1830); Edwarda Raczyńskiego: *Gabinet Medalów Polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą począwszy od najważniejszych aż do końca panowania Jana III (1513–1696)* (Wrocław 1838); Karola Beyera: *Gabinet*

medalów polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą. Dopełnienie dzieła Edwarda hr Raczyńskiego (Warszawa 1857); Władysława Bartynowskiego: *Teki Bartynowskiego: Medale z czasów Jana III* (b.m. d.w.) czy Siegfrieda Rühle: *Die historischen Medaillen der Stadt Danzig* (Danzig 1928).

Wśród nowszych polskojęzycznych pozycji zawierających podstawowe dane o artefaktach wykonywanych na zamówienie Sobieskiego należy zwłaszcza wymienić znakomite katalogi wystawowe: *Rzeczpospolita w dobie Jana III. Katalog wystawy Zamku Królewskiego, Archiwum Głównego Akt Dawnych i Biblioteki Narodowej*, pod red. E. Suchodolskiej, A. Gieysztor (Warszawa 1983) *Odsiecz Wiedeńska. Wystawa jubileuszowa w Zamku Królewskim na Wawelu w trzechsetlecie bitwy*, pod red. A. Franaszka, K. Kuczmana (Kraków 1990) oraz *Tron pamiątek ku czci „Najjaśniejszego, Niezwyciężonego Jana Sobieskiego Króla Polskiego” w trzechsetlecie śmierci 1696–1996*, pod red. J. Mielezki (Warszawa 1996). Również w cytowanych katalogach nie znajdzie czytelnik żadnej informacji dotyczącej medalu autorstwa Varou z 1677(?) roku³. Brak ten zadziwia tym bardziej, iż jeden z egzemplarzy wspomnianego medalu znajduje się w powszechnie dostępnych zbiorach numizmatycznych Muzeum Narodowego w Krakowie⁴.

2. Omówienie medalu

Medal będący przedmiotem naszej analizy ikonograficznej powstał ok. 1677(?) roku i został wykonany przez Luisa Varou, najprawdopodobniej

3. W ostatnich latach powstało także kilkanaście nowych artykułów na temat medali Jana III Sobieskiego z lat 70. i 80. XVII w. Do najważniejszych należy zaliczyć prace Jarosława Dutkowskiego: *100- dukatowa sensacja na wystawie berlińskiej*, „Przegląd Numizmatyczny” 2011 nr 2 (73), s. 13; *Nienotowany dwudukat koronacyjny z 1676 roku w popiersiem w zbroi karacenowej*, „Przegląd Numizmatyczny” 2016 nr 1 (92), s. 57; *Nieopisana mała donatywa w srebrze Jana III Sobieskiego w zbiorach Gotha*, „Przegląd Numizmatyczny” 2016 nr 3 (94), s. 4; oraz *Jana Rokity: Funkcje propagandowe medali z lat 1673–1687 upamiętniających zwycięstwo chocimskie*, „Biuletyn Numizmatyczny ZG PTN” 2014 nr 2 (374), s. 107–121; *Medal upamiętniający zwycięstwo pod murami Wiednia*, „Przegląd Numizmatyczny” 2015 nr 3 (90), s. 37; *Odsiecz wiedeńska – medal upamiętniający odsiecz wiedeńską i gloryfikujący postawę wykazaną przez Leopolda i pozostałych sojuszników chrześcijańskich wobec zagrożenia tureckiego*, „Przegląd Numizmatyczny” 2015 nr 4 (91), s. 37; *Odsiecz wiedeńska, kilka uwag na temat medalu upamiętniającego przekazanie do Watykanu sztandarów tureckich zdobytych pod Parkanami*, „Przegląd Numizmatyczny” 2016 nr 1 (92), s. 54–56; *Medale upamiętniające podpisanie pod Żurawnem traktatu pokojowego między Rzeczpospolitą a Turcją. Uwagi ikonograficzne*, „Biuletyn Numizmatyczny ZG PTN” 2016 nr 3 (383), s. 194–205.
4. Kraków, Muzeum Narodowe, nr inw. MNK VII-Md-474 (szczegółowa literatura podana w przypisie 6).

w związku z wizytą pary królewskiej, Jana III Sobieskiego i Marii Kazimiery Sobieskiej w Gdańsku⁵, która odbyła się między 1 sierpnia 1677 roku a 14 lutego 1678 roku⁶ [il. 1ab].

Przed rozpoczęciem właściwej analizy ikonograficznej pracy autorstwa Varoú należy wyjaśnić najważniejsze kwestie dotyczące datowania interesującego nas medalu. Kwiatkowska, Hutten-Czapski oraz autor niniejszego artykułu wyrazili pogląd, iż praca powstała przed 1677 rokiem. Natomiast dawniejsi znawcy tematu — Salomon oraz Vossberg datę emisji

5. Warto wspomnieć o jeszcze jednym medalu wybitym z tej samej okazji przez Jana Höhna (Hoehna) mł. w latach 1677–1678. Na awersie można zauważyć popiersia Jana III Sobieskiego i Marii Kazimiery *all'antica*. Król ma na sobie antyczną zbroję płytową z kwadratowym wycięciem wokół szyi oraz wieniec laurowy (na głowie). Królowa jest odziana w suknię z dekoltem, szyję zaś zdobi naszyjnik z pereł. Obydwa portrety są zwrócone w prawą stronę, mają także inskrypcję: IOAN[nes] III REX ET. MARIA CAS[imira] REG[ina] POL[oniae] M[agni] D[uces] L[ithuaniae] R[ussiae] P[russiae] (Jan III Król i Maria Kazimiera Królowa — Polski, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego i Pruskiego). Znajdujące się na rewersie dwa rosnące obok siebie na pustkowiu drzewa — połączone koroną *clausa* na szczycie — palmowe (z ptasimi gniazdami między liśćmi) i oliwne oznaczają zarówno parę królewską jak i symbolizują sławę (palma) oraz pokój (oliwa). Na powyższą interpretację wskazuje umieszczona między drzewami tarcza rodowa Sobieskich, „Janina”, a także napis w otoku: PALMA PARIT. SCUTUMQVE, CORONA TUETUR OLIVAM (Palma rodzi tarczę, korona ochrania Oliwę) odnoszący się do herbu monarchii. Kolejna inskrypcja na obrzeżu: SIT. PAX IN TURRIBUS TUIS ANNO MDCLXXVII D[ie] 1 AUGUST[i] (Niech będzie pokój w wieżach twoich, roku 1677, dnia 1 sierpnia) przypomina natomiast o dacie przymierza polsko-szwedzkiego podpisanego w murach klasztoru oliwskiego (Kraków, Muzeum Narodowe, nr inw. VII-Md-469, por. *Chwała i sława Jana III w sztuce i literaturze. Katalog wystawy jubileuszowej z okazji trzechsetlecia odsieczy wiedeńskiej*, red. W. Fijałkowski i J. Mieleško, Warszawa 1983, s. 213–214, kat. nr 186).
6. Por. F. A. Vossberg, *Münzgeschichte der Stadt Danzing*, Berlin 1852, s. 104, poz. 1090, E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises...*, St. Petersbourg—Cracovie 1871–1916, poz. 7772; *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 214, kat. nr 187. Znajdująca się na awersie, pod przecięciem podobizny królewskiej sygnatura VAROÚ umożliwia określenie autora. Anna Kwiatkowska, autorka opisu medalu w katalogu *Chwała i sława Jana III...*, uważa, iż emisję medalu należy łączyć ze sporem pomiędzy gdańskimi cechami a władzami miejskimi. Rzemieślnicy domagali się od Sobieskiego interwencji wobec poczynań członków rady miejskiej, popierających politykę elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma I oraz większej partycypacji w sprawowaniu władzy. Dekretem królewskim z 12 II 1678 nastąpiło podwojenie liczby reprezentantów cechów w III ordynku do czterech osób. Autorka nie przytacza jednak żadnych źródeł historycznych na poparcie tej hipotezy, por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 214, kat. nr 187. Medal wykonany przez Luisa Varoú jest bardzo rzadki. Poza Muzeum Narodowym w Krakowie nie wchodzi w skład żadnej ze znanych polskich i zagranicznych kolekcji publicznych.

Il. 1
Medal przedstawiający we właściwym świetle osiągnięcia polityczno-militarne Jana III Sobieskiego, zawierający wyobrażenie famy głoszącej sławę królewskiego imienia (na rewersie), Luis Varou, Gdańsk, 1677 (?), srebro, śr. 39,4 mm, bity, Kraków, Muzeum Narodowe, nr inw. MNK VII-Md-474.

medalu przesunęli na ok. 1693 rok i powiązali z dziesiątą rocznicą odsieczy wiedeńskiej⁷. W rzeczywistości powyższą kwestię nie sposób jednoznacznie rozstrzygnąć. Autor niniejszego artykułu jest zdania, iż istnieją analogie pomiędzy kompozycją rewersu medalu autorstwa Luisa Varou a wcześniejszą o dziewięć lat winietą dzieła Jana Heweliusza, *Cometographia...* (Gdańsk 1688), opisaną szczegółowo w części artykułu dotyczącej analizy ikonograficznej medalu. Opowieścią o Famie inspirował się również anonimowy autor rewersu żetonu dedykowanego Michałowi Korybutowi Wiśniowieckiemu, uświetniającego jego koronację w Krakowie, 29 września 1669 roku⁸. Data 1677 jest więc możliwa do zaakceptowania. Pewne wątpliwości budzi jednak sam fakt wyboru wykonawcy przez władze Gdańska. W latach 70. XVII wieku autorem większości zamówień gdańskich władarzy, zwłaszcza tych gloryfikujących Jana III Sobieskiego, był Jan Höhn (Hoehn) mł. (zmarły w 1693 roku). W latach 80. XVII wieku poświęcił się całkowicie pracy na potrzeby dworu pruskiego. Wyjątek stanowił m.in. medal z 1683 roku upamiętniający udział Jana III Sobieskiego w odsieczy wiedeńskiej. Wkrótce po śmierci Höhna mł. stanowisko rytownika stempli do monet

7. F. A. Vossberg, *Münzgeschichte...*, dz. cyt., s. 104, poz. 1090, E. Hutten-Czapski, *Catalogue...*, dz. cyt., poz. 7772; *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 214, kat. nr 187.
8. Rewers wypełniają dwie podobizny: twierdzy mającej cztery bastionowe umocnienia, wybudowanej na skale u której podnóża wyeksponowano herb rodziny Wiśniowieckich, oraz latarni morskiej. Nad murami twierdzy unosi się skrzydlata Fama dmąca w trąbę trzymaną w prawym ręku oraz ścisnąca w lewym ręku tablicę z napisem: LEX. Napis otokowy głosi: SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO (Całość ludu niech będzie najwyższym prawem), por. własność prywatna, przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu Michała Niemczyka (Warszawa), 11.06.2017 (aukcja nr 1, kat. nr 126), por. E. Raczyński, *Gabinet Medalów Polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą poczynszy od najważniejszych aż do końca panowania Jana III (1513–1696)*, t. II, Wrocław 1838, poz. 164.

i medali w gdańskiej mennicy wakowało. Część badaczy (Salomon, Vossberg) twierdzi, iż wówczas władze miejskie zwróciły się o pomoc do zagranicznego medaliera – Luisa Varoú. Na kompozycji awersu i rewersu medalu brak jednak jakichkolwiek odniesień np. do zwycięstw pod Wiedniem (12 września 1683 roku) czy Parkanami (9 października 1683 roku). Natomiast samo wyobrażenie tarczy Sobieskich „Janina”, znane z rewersu medalu Luisa Varoú, bardzo często umieszczano na rewersach medali pochodzących z lat 70. XVII wieku⁹, w tym również na rewersach medali gdańskich z tego okresu¹⁰. Równocześnie m.in. na awersach niektórych z opisywanych medali pojawił się wizerunek monarchy w stroju rzymskim, którego najważniejsze elementy (zbroję płytową z kwadratowym wycięciem wokół szyi i paludament) przypomniał również w zmodyfikowanej wersji Luis Varoú na awersie swojej pracy z 1677 roku¹¹. Także inskrypcję z tytułaturą królewską na awersie omawianego medalu: IOAN[nes] III D[ei] G[ratia] REX POL[oniae] M[agnus] D[ux L[it]huaniae] RVSS[iae] PRVS[siae] (Jan III, z Bożej łaski Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski) można porównywać do inskrypcji na medalach z lat 70. XVII wieku. Wymienić należy np. inskrypcję: IOANNES III D[ei] g[ratia] REX POL[oniae] M[agnus] D[ux] LIT[huaniae] RUSS[siae] PRUS[siae] & c (Jan III z Bożej łaski Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, etc) na awersie medalu Jana Höhna mł., z lat 1675–1676¹² i inskrypcję: IOAN[nes] III REX ET. MARIA CAS[imira] REG[ina] POL[oniae] M[agnus] D[uces] L[it]huaniae] R[ussiae] P[russiae] (Jan III Król i Maria Kazimiera Królowa – Polski, Wielkiego Księstwa Litewskiego, Ruskiego

9. Kraków, Muzeum Narodowe, nr inw. Cz. 2412, MNK VII-Md-422, Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. MNW 16395 NPO, Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, nr inw. G 1589), por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 206–207, 208–209, 210, 210–211, kat. nr 169, 174, 177, 179, (tamże podana wcześniejsza literatura); E. Raczyński, *Gabinet Medalów...*, dz. cyt., poz. 198.
10. Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 16395, Zamek Królewski, nr inw. ZKW.N.4263, Kraków Muzeum Narodowe, nr inw. Cz. 2507, MNK VII-Md-622, MNK VII-Md-629, MNK VII-Md-631), por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 208–209, 210–211, 213–214, 216–219, kat. nr 174, 179, 186, 193 (tam podana wcześniejsza literatura).
11. Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 4288 MNW, 7217 MNW, MNW 16393 NPO, 16396 NPO, MNW 16447 NPO, MNW 16448, MNW 16482 NPO, Kraków, Muzeum Narodowe, nr inw. MNK VII-Md-631, MNK VII-Md-629, Cz. 2412, por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 207–208, 209–210, 210–211, 211–212, kat. nr 171, 172, 175, 176, 177, 179, 180, 182 (tam podana wcześniejsza literatura).
12. Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 7217 MNW, por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 208, kat. nr 172 (tam podana wcześniejsza literatura).

i Pruskiego) na awersie kolejnego medalu tego autora z lat 1677–1678¹³. Należy podkreślić, iż dysponentowi zależało na upowszechnieniu pełnej tytulatury królewskiej, szczególnie po elekcji (21 maja 1674 roku) i koronacji (2 lutego 1676 roku). Na medalach z lat 80. i 90. XVII wieku częściej spotykamy tytulaturę uproszczoną. Dla przykładu należy wyróżnić inskrypcję: IOAN[nes] III D[ei] G[ratia] REX POLONIARUM (Jan III, z Bożej łaski Król Polaków) na awersie medalu Jana Höhna mł. z 1683 roku¹⁴ i inskrypcję: VI-VAT. IOANNES TERTIUS REX POLONIAE CHRISTIANORUM DEFENSOR (Niech żyje Jan III, Król Polski, Chrześcijan obrońca) na awersie kolejnego medalu tego autora z 1686 roku¹⁵.

Luis Varoú, autor interesującego nas dzieła medalierskiego z 1677 (?) roku, inspirując się przedstawieniem zaczerpniętym z kompendiów emblematycznych, ukazał na awersie podobiznę monarchy *all'antica* (w prawym profilu), w rzymskim hełmie wyróżniającym się nieregularną krawędzią dolną, bogatą ornamentyką, pięknym pióropuszem i zakończeniem przybierającym formę maskarona¹⁶. Wśród pozostałych części ubioru królewskiego należy zwrócić uwagę na ozdobioną (na piersi) nieznanym motywem zbroję z kwadratowym wycięciem wokół szyi oraz paludament urozmaicony na obrzeżeniu wzorami roślinnymi (na wysokości lewego ramienia). Komentarz do portretu królewskiego stanowi inskrypcja: IOAN[nes] III D[ei]

13. Kraków, Muzeum Narodowe, nr inw. VII-Md-469, por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 213–214, kat. nr 186.
14. Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 67058 MNW, por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 216, kat. nr 192.
15. Kraków, Muzeum Narodowe (zbiory E. Hutten-Czapskiego), nr inw. VII-Md-647, por. E. Raczyński, *Gabinet Medalów...*, dz. cyt., poz. 205; E. Hutten-Czapski, *Catalogue...*, dz. cyt., poz. 2499.
16. Pierwszy raz w ikonografii Jana III Sobieskiego odnajdujemy antykizowany hełm na graficznym portrecie (miedziorycie, akwaforcie) króla autorstwa rytownika Michela Jordana z 1676 r. (w kolejnych latach powielanym). Nakrycie głowy noszone przez starożytnych Rzymian wraz z innymi elementami uzbrojenia (antykizowaną zbroją płytową i naramiennikami) oraz oznaką władzy wojskowej (regimentem) wchodzi w skład panopliów towarzyszących wizerunkowi władcy w płytowym kirysie przepasanym wstęgą orderu św. Ducha oraz narzuconej na ramiona delii i czapce ze strusich piór. Hełm utrwalony na rycinie autorstwa Jordana różni się jednak znacząco od sporządzonego na awersie medalu, por. Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 15435; por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 153, kat. nr 62; H. Widacka, *Jan III Sobieski w grafice XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1987, s. 59–60, poz. 21, il. 20; H. Widacka, *Lew Lechistanu. Jan III Sobieski w grafice*, Warszawa 2010, s. 42–43.

G[ratia] REX POL[oniae] M[agnus] D[ux] L[ithuaniae] RVSS[iae] PRVS[siae]
(Jan III, z Bożej łaski Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski).

Na rewersie medalier utrwalił natomiast personifikację Sławy – Fameę – niewiastę ze skrzydłami, w długiej szacie z szerokim dekoltem i przyszytą niewielką wstęgą oraz wysokich butach, dmącą w trąbę z proporcem zawierającym herb Gdańska, trzymającą na lewym ramieniu tarczę Sobieskiego „Janina” i unoszącą się nad panoramą miasta nad Motławą. Napis umiejscowiony powyżej: SVB HVIVS CLYPEO¹⁷ (Pod jego tarczą) należy odnieść do znaku rodowego monarchy¹⁸. Analizowaną kompozycję rewersu należy zatem zakwalifikować jako wykładnię pomyślnego rozwoju Gdańska dzięki protekcji Sobieskiego.

Analizę ikonograficzną medalierskiej pracy Luisa Varou rozpoczne od awersu. Opisywana część ryzostunku antycznego dowódcy wojskowego była wykonywana jedynie w celach dekoracyjnych, nie zaś stricte użytkowych. Ze względu jednak na wielką różnorodność wykonywanych w epoce nowożytnej hełmów naśladowujących element ochronny stosowany w starożytnym Rzymie trudno mówić o istnieniu jednego modelu akcesorium powielanego następnie konsekwentnie na kolejnych awersach czy rewersach. Ich ostateczny kształt i wygląd zależał głównie od umiejętności rzemieślników lub upodobań dysponenta, nie zaś, jak w przeszłości, od realiów wojennych. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż w XVII wieku kostium antyczny służył wyłącznie odpowiedniej reprezentacji¹⁹.

17. Do pracy Johanna Jacoba Salomona *Der MünzGeschichte der Stadt Danzig* dołączono ponadto niedatowany miedzioryt sygnowany: Joh[ann]. Donnet, delin et f?(S)eculp. i zawierający graficzne odwzorowanie kompozycji awersu i rewersu medalu autorstwa Luisa Varou z 1677 r. Autor miedziorytu utrwalił również treść inskrypcji: CIRCVM EUNDO – SERUAT. ET. ORNAT. widocznej na rancie medalu. Powyższej inskrypcji nie ma rancie egzemplarza przechowywanego w kolekcji Muzeum Narodowego w Krakowie (nr inw. MNK VII-Md-474, por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 214, kat. nr 187).
18. Najwcześniejsze wzmianki o bogini Famie (gr. *Pheme*) można odnaleźć w Homerskiej *Illiadzie*. Mitologiczną postać należy utożsamiać z posłańcem Zeusa, odgrywającym rolę pośrednika pomiędzy bogami Olimpu a walczącymi Grekami. Całkowicie inne, pejoratywne znaczenie nadano Famie w *Odysei*. Późniejsza kobieta bohaterka, inspirująca siedemnastowiecznych medalierów, miała być uosobieniem plotki, por. Homer, *Iliada*, przekł. J. Łanowski, Warszawa 1999, wers 2.93; Homer, *Odyseja*, przekł. J. Paradowski, Warszawa 1953, wers 2.216, 24.412; Wergiliusz, *Eneida*, przekł. S. Stabryła, Wrocław 2004, wers 4.174; Owidiusz, *Metamorfozy*, przekł. S. Stabryła, Wrocław 1995, wers 12.39–63.
19. Powyższe wymogi musiał również spełniać medal wybity w 1673 r. ku czci Karola Emila, drugiego syna wielkiego elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma

Najbardziej zbliżony do nakrycia głowy Jana III Sobieskiego wydaje się być hełm występujący na awersie medalu Karola XI, przypisywanemu Antonowi Meybuschowi²⁰ [il. 2]. Emisję w 1677 roku²¹ poprzedziły zakończone sukcesem bitwy pod Halmstad (17 sierpnia 1676 roku), w okolicach cieśniny Lund (4 grudnia 1676 roku) oraz pod Landskröną (14 lipca 1677 roku). Obok rysów twarzy młodzieńca upamiętniono jego długie włosy układające się na kształt loków. Kostium modela składa się z paludamentu udekorowanego wokół szyi dodatkowym paskiem z wyszytymi motywami roślinnymi, spiętego na wysokości ramienia kwadratową broszą, oraz wspomnianego kasku. Wygląd i kształt zewnętrzny nakrycia niewiele odbiega od pełniącego podobną funkcję ważnego elementu kostiumu antycznego Jana III Sobieskiego. Rysy maskarona (z nosem i oczodołami) wypełniają przestrzeń nad czołem monarchy. Dalsza część została przesłonięta w całości obfitymi pióropuszcami. Akcesorium świadczącym o wyższości panującego nad pokonanym przeciwnikiem jest imitacja wieńca laurowego nałożonego na hełm²².

Również późniejsi europejscy władcy bardzo chętnie odwoływali się do chwalebnej przeszłości (w tym wypadku do czasów antycznych).

oraz Luizy Henrietty, księżnej Nassau-Oranien, uczestniczącego w zmaganiach z Francuzami na terenie Alzacji. Kampania zakończyła się tragicznie dla członka dynastii panującej w Prusach. Karol Emil poniósł śmierć 7 XII 1674. Autorem dzieła medalierskiego był Gottfried Leygebe. Odwzorowana z pietyzmem podobizna osiemnastoletniego młodzieńca z barokową fryzurą (gęste loki opadające wzdłuż ramion), odzianego w paludament oraz zaopatrzonego w zaokrąglony hełm z zakończeniem w kształcie ptasiego dziobu zajmuje większość powierzchni awersu. Na nakryciu głowy artysta uwiecznił także fragment skręconej wici roślinnej (liście akantu?) oraz skrzyżowane skrzydło ptasie i gałązkę oliwną. Zamiast zaś pióropusza ukazano jedynie imitację grzywy. Napis w półkoło: CAROL[us] • AEMIL[us] • D[ei] • G[ratia] • M[archie] • BRAN[denburgiae] • ELECT[us] • HERES • zawiera tytułaturę potomka elektora, por. własność prywatna, przedmiot wystawiony na aukcji antykwarium Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG, (Osnabrück), 13 III 2013 (aukcja nr 228, kat. nr 4154), por. G. Brockmann, *Die Medaillen Joachim I. – Friedrich Wilhelm I (1499–1740)*, Köln 1994, poz. 293.

20. L. Forrer, *Biographical dictionary of medallists-coin, gem, and seal-engravers, mint-masters, &c., ancient and modern*, London 1904–1916, vol. IV, s. 52–54, J. Strzałkowski, *Słownik medalierów polskich*, Warszawa 1982, s. 84.
21. Własność prywatna, przedmiot wystawiony na aukcji antykwarium Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG, (Osnabrück), 22 VI 2010 (aukcja nr 170, kat. nr 3169), por. B. E. Hildebrand, *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar prakmynt och belöningsmedaljer*, Stockholm 1874–1876, t. I, s. 415, poz. 64.
22. Dopelnieniem portretu jest inskrypcja: • CAROLVS • XI • DEI • GRA[TIA] SVE[CO-rum] • GOTH[orum] • WAND[alorquae] • REX.

W 1683 roku wprowadzono do obiegu medal²³ autorstwa Martina Heinricha Omeisa²⁴ [il. 3]. Interesujące nas dzieło sztuki miało w założeniu autora przybliżyć w pozytywnym świetle osobę elektora saskiego Jana Jerzego III Wettyna, sprzymierzeńca cesarskiego pod Wiedniem²⁵.

23. Własność prywatna, przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu Gerhard Hirsch Nachfolger, (Monachium), 27 IX 2013 (aukcja nr 294, kat. nr 4042); por. W. E. Tentzel, *Saxonia Numismatica sive nummophylacium numismatum mnemoniconum et iconorum a serenissimis electoribus ducibusque Saxoniae lineae Albertinae cudi iussorum*, Dresden 1705, Dresden, Sächsische Landesbibliothek, sygn. Hist.Sax.M.210. 1705, poz. 65; A. Hess, *Verzeichniss verkäuflicher Münzen aus der fürstlich Montenuovo'schen Münzsammlung*, Frankfurt am Main 1881–1883, poz. 933; A. Hirsch, *Die Medaillen auf den Entsatz Wiens 1683*, Troppau 1883, poz. 90, 93, tab. VII, il. 63, 54, 65, 66, 67; G. Schnee, *Sächsische Taler (1500–1800)*, Frankfurt am Main 1982, poz. 1836; R. Grund, *Die Entwicklung der Medaillenkunst an der Münzstätte Dresden im 17. Jahrhundert*, Gütersloh 1996, poz. O 1683/04; *Sammlung Otto Merseburger umfassend Münzen und Medaillen von Sachsen, albertinische und ernestinische Linie Verkaufskatalog der Münzhandlung Zschiesche & Köder*, Leipzig 1999, poz. 1234. Opisywany egzemplarz nie jest jedynym, na którym występuje popiersie elektorskie uzupełnione o charakterystyczny element nakrycia głowy. Zachowały się również dwa inne medale autorstwa anonimowych artystów, wykonane w 1683 r., których awersy są identyczne. Inaczej jednak prezentują się przedstawienia na rewersach. Na odwrociu pierwszego numizmatu umieszczono inskrypcję upamiętniającą udział Jana Jerzego III w zmaganiach pod Wiedniem. Rewers drugiego zdominowało wyobrażenie nakrytego obrusem stołu ze spoczywającymi na nim przedmiotami: hełmem rycerskim z pióropuszem i koroną elektorską (na poduszkach) oraz dwoma skrzyżowanymi mieczami, opatrzone inskrypcją: AD UTRUMQUE, por. własność prywatna, przedmioty wystawione na aukcjach antykwiariatów Leipziger Münzhandlung und Auktion Heidrun Höhn, 19 IV 2013 (Lipsk), Gerhard Hirsch Nachfolger, 14 II 2014 (Monachium), (aukcja nr 77, kat. nr 2242, aukcja nr 297, kat. nr 3323).
24. L. Forrer, *Biographical dictionary...*, dz. cyt., vol. IV, s. 321–322, J. Strzałkowski, *Słownik medalierów...*, dz. cyt., s. 91.
25. Istnieją ponadto trzy odmiany interesującego nas medalu. Awers pierwszej z nich, również datowanej na 1683 r., autorstwa Omeisa, nie różni się zasadniczo od zrealizowanego przez tego artystę awersu medalu z 1683 roku z Famą na rewersie. Podczas przenoszenia na medalowy krążek napisu

Il. 2

Medal, którego przekaz miał podnosić rangę dokonań królewskich Karola XI oraz właściwie informować odbiorcę o zakończonych sukcesem bitwach pod Halmstad (17 sierpnia 1676 roku), w okolicach cieśniny Lund (4 grudnia 1676 roku), oraz pod Landskrönom (14 lipca 1677 roku), Anton Meybusch, 1677, srebro, śr. 55,53 mm, bity. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu „Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG”, (Osnabrück), dnia 22 czerwca 2010 roku (aukcja nr 170, kat. nr 3169).

Źródło: <http://www.acsearch.info/search.html?id=806783>

Sporych rozmiarów zdobiony hełm (wraz z dodatkowymi elementami, nakarczkiem i policzkiem), który pod względem szczegółów wykonania przypomina wcześniejszy odpowiednik na pierwszej stronie medalu Varou z ok. 1677 (?) roku, sporządzono na awersie. Wyróżnia się zwłaszcza pióropusz wetknięty w środek, maskaron na przodzie, nieznane wyobrażenie zwierzęce: sfinks (?) na szczycie oraz powtarzające się wici roślinne²⁶. Napis otokowy: SAXONICUS EN MARS nawiązuje do popularnej wśród europejskiej elity mody na porównywanie własnych osiągnięć militarnych do

otokowego: SAXONICUS MARS artysta dokonał niewielkiej korekty. Rewers wypełnia okolicznościowa inskrypcja: VIENNA FAVORE NUMINIS PER SERENISS ELECT. SAXONIÆ CUM CÆTERIS HEROIB, A' TURCIS LIBERATA D. 12/2 SEPT: A° 1683 (własność prywatna, przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG, (Osnabrück), 14 III 2011 (aukcja 289, kat. nr 1678)). Awers kolejnej odmiany autorstwa Omeisa z 1683 r. nie odbiega od poprzednio opisanej. Na rewersie widnieje inskrypcja: HIC FAUSTE PRIM. IN HOSTES IRRUIT. 1683 D. 12/2 1683 SEPT: VIENNA CON. FOD. MANU. A. TURCIS LIBERATA (własność prywatna, przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG, (Osnabrück), 21 VI 2011 (aukcja 189, kat. nr 1992)). Awers trzeciej odmiany, zaprojektowanej przez Jana Höhna mł. w 1683 r., nie stanowi wiernego powtórzenia awersów dwóch poprzednich odmian i medalu omawianego w rozprawie. Medalier sportretował elektora saskiego w szacie spodniej z rękawem wyłożonym na naramienniku i urozmaiconym wyszytą na obrzeżeniu dekoracją z wici roślinnej, w zbroi antycznej z kwadratowym wycięciem wokół szyi i fragmentem metalowego paska (*lorica segmentata*) oraz paludamencie przewiązanym na prawym ramieniu. Kształt nakrycia głowy, podobnie jak motyw wici roślinnej i pióropusz, Höhn mł. odtworzył w zbliżony sposób. W tym wariacie medalu brakuje jednak figurki Sfinksa (na szczycie hełmu) oraz rysów maskarona. Autorzy poprzednich prac pominęli natomiast bardzo ważny atrybut – wieniec laurowy – symbolizujący aktywne uczestnictwo Jana Jerzego III w bitwie wiedeńskiej (12 IX 1683), na awersie medalu autorstwa Höhna mł. z 1683 r. nałożony na hełm elektorski. Napis otokowy umożliwiał odbiorcy zapoznanie się z tytulaturą władcy: IOH · GEORG · III D: G: DUX · SAX: S · R · I · A · R CHIM & EL:. Ciekawa jest także kompozycja rewersu, gdzie oglądający dostrzeże drzewiec z proporcem z herbem Saksonii, mitrę książęcą (powyżej drzewca), herb elektorów saskich w barokowym kartuszu z dwoma gałązkami oliwnymi (?) na obrzeżeniu (po lewej stronie od drzewca), obszytą futrem czapkę z kitą czaplich piór (po prawej stronie drzewca), trzy szable tureckie (obok drzewca, w dolnej części rewersu), widok Wiednia wraz z zabudową mieszkalną i gmachami kościelnymi (katedrą św. Szczepana) oraz uciekających Turków na przedpolach miasta wraz z inskrypcją: FUGE VIRUS AB URBE. W otoku znajduje się napis: RECTIS FAS CEDERE CURVA — ROMANIS BARBARA SUBSINT. (własność prywatna, przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG, (Osnabrück), 14 III 2017 (aukcja 289, kat. nr 1677)).

26. Dodatkowym urozmaiceniem stroju elektorskiego jest okrągła brosza przypięta pod szyją. Twarz portretowanego zdradza wiek elektora, który w momencie wyruszenia na odsiecz stolicy austriackiej był już dojrzałym mężczyzną (36 lat).

niezwykłych czynów przypisywanych starożytnym herosom i bogom²⁷.

Na innych zaś źródłach opierał się Varou podczas projektowania na kompozycji rewersu medalu, wizerunku skrzydlatej Famy. W dziele Cesare Ripy²⁸ *Iconologia*, wydanym po raz pierwszy w 1593 roku w Rzymie, zamieszczono opis „Sławy”, uzupełniony odpowiednim fragmentem zaczerpniętym z dzieła Wergiliusza. Była to „niewiasta ubrana w cieniuchną tunikę, podpiętą w poprzek i odsłaniającą nogę, co ma oznaczać chyży bieg. Ma dwoje wielkich skrzydeł, cała jest okryta piórami, a ile piór, tyleż oczu, pomiędzy zaś nimi widać liczne usta i oczy. W prawej dłoni trzyma trąbę”²⁹. Szesnastowieczna literacka charakterystyka Famy, choć odbiega od wizji artystycznej zrealizowanej na krążku medalierskim, odpowiadała gustom i potrzebom estetycznym artystów epoki nowożytnej.

Postać alegoryczna, dostatecznie spopularyzowana dzięki nowożytnym kompendiom emblematycznym i ikonograficznym, była bardzo często uwzględniana przy okazji kolejnych realizacji królewskich na polu architektury i sztuki. Dwie Famy dmące w trąby, w antycznych szatach, jedynie częściowo osłaniających ciało i układających się w fałdy, oraz podtrzymujące pozłocany wieniec laurowo-dębowy z przyczepioną wstęgą

Il.3

Medal poświęcony osobie Jana Jerzego III Wettina, elektora saskiego przedstawiający w odpowiednim świetle zaangażowanie panującego, doskonale wywiązującego się z obowiązków sojusznika cesarskiego i biorącego bezpośredni udział w zmaganiach wojennych pod Wiedniem, Martin Heinrich Omeis, 1683, srebro, śr. 19,3 mm, bity. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwarium „Gerhard Hirsch Nachfolger”, (Monachium), dnia 27 września 2013 roku (aukcja nr 294, kat. nr 4042).

Źródło: <http://www.acsearch.info/search.html?id=1700352>

27. Również rewers interesującego nas numizmatu nawiązuje do drugiej strony medalu autorstwa Varou. Artysta sporządził wizerunek Famy w pozycji stojącej. Skrzydlata niewiasta, ubrana w szatę wierzchnią okrywającą część ciała poniżej piersi, w prawym ręku ścisła wieniec, zapewne laurowy, w lewym zaś dzierży trąbę, która pozostaje w użyciu. Poniżej pod stopami Famy leżą militaria, zapewne tureckie, chorągwie, sajdak ze strzałami, oktagonalna tarcza ozdobiona na powierzchni zapewne głową zwierzęcą, pochwa miecza lub szabli, topór (?) oraz inne niezidentyfikowane akcesoria wojenne. Napis otokowy głosi: HIC FAUSTE PRIM. IN HOSTES IRRUIT.
28. E. A. Maser, *Cesare Ripa. Baroque and Rococo. Pictorial Imagery. The 1758–1760*, New York 1971.
29. C. Ripa, *Iconologia*, oprac. I. Kania, Warszawa 2004, s. 169.

zawierającą napis: SOCIANT. CUM PACE TRIUMPHOS umieszczono (najpewniej jeszcze w latach 1681–1682³⁰) na fasadzie rezydencji wilanowskiej, bezpośrednio nad głównym, paradnym wejściem do pałacu³¹ [il. 4]. Ich obecność należy interpretować w związku z płaskorzeźbami autorstwa Stefana Szwanera (Schwanera)³² zlokalizowanymi na górnych attykach alkierzy południowego i północnego, na których odtworzono wybrane wydarzenia polityczne i militarne z życia Jana Sobieskiego³³.

Również na okolicznościowych dekoracjach wznoszonych na cześć panującego nie mogło zabraknąć analogicznego wyobrażenia, podobnie jak na kompozycjach dzieł sztuki o znaczeniu informacyjnym, stanowiących ikonograficzną dokumentację wydarzeń z przeszłości. Podstawowe treści propagandowe pozostawiano często bez zmian, niezależnie od osoby dysponenta: szlacheckiego, miejskiego czy kościelnego, nierzadko przyczyniającego się do realizacji podstawowych celów propagandowych władcy. Statua stojącej na kuli uskrzydłonej Famy (w szacie z krótkim rękawami i okrągłym wycięciem wokół szyi) dmącej w trąbę i trzymającej insygnia koronacyjne: jabłko królewskie i koronę, stanowiła także istotną część oprawy fajerwerku utrwalonego na miedziorycie Ernsta Brauna (?)³⁴, uświetniającego – jak wskazuje napis w języku niemieckim – uroczystości odbywające się w Gdańsku z okazji koronacji Jana III Sobieskiego (2 lutego 1676 roku)³⁵ [il. 5]. Projekt tych dekoracji przypisuje się Gotfrydowi

30. W. Fijałkowski, *Vademecum Wilanowa*, Warszawa 2011, s. 11.

31. M. Karpowicz, *Co nam mają do powiedzenia fasady Wilanowa*, Warszawa 2011, s. 9.

32. M. Wardzyński, *Szwaner (Schwaner), zapewne Stefan (Stephan) (2. poł. XVII w.), rzeźbiarz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 49/3, Warszawa–Kraków 2014, s. 431–433.

33. Stefan Szwaner upamiętnił na fasadzie rezydencji wilanowskiej wyprawę na czambuły tatarskie w październiku 1672 r., bitwę pod Lwowem (22 VII 1675), zwycięstwo pod Chocimiem (11 XI 1676), zwycięską elekcję Jana III Sobieskiego (21 V 1674), wjazd Jana III Sobieskiego na koronację do Krakowa (2 II 1676), pokój żurawiński (17 X 1676), wiktoria wiedeńską (12 IX 1683), drugą batalię pod Parkanami (9 X 1683), por. M. Karpowicz, *Rozważania nad treściami ideowymi Wilanowa za Jana III*, w: *Treści dzieła sztuki. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Gdańsk (grudzień 1966)*, red. M. Witwińska, Warszawa 1969, s. 184–194; M. Karpowicz, *Co nam mają...*, dz. cyt., s. 56–60; W. Fijałkowski, *Wilanów. Rezydencja Króla zwycięzcy*, Warszawa 1983, s. 23–34; W. Fijałkowski, *Vademecum...*, dz. cyt., s. 79–112.

34. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 144, kat. nr 144 (tam podana wcześniejsza literatura).

35. Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 190819, por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 194, kat. nr 144.

Peschwitzowi³⁶. Na omawianej rycinie można rozpoznać jeszcze figury czterech puttów z chorągwiami i herbami poszczególnych dzielnic miasta (rozmieśczone wokół personifikacji Sławy)³⁷. Ponadto występują tu

36. Autorstwo projektu dekoracji gdańskich przypisały Gotfrydowi Peschwitzowi również Magdalena Górka i Barbara Milewska-Ważbińska, zob. J. J. Rollos, *In Laudes Ioannis Sobiescii. Rękopiśmienny zbiór emblematów z rysunkami Johanna Jakoba Rollosa*, przekł. B. Milewska-Ważbińska, M. Górka, Warszawa 2016, s. 38. Więcej na temat związków medali Jana III Sobieskiego ze współczesnymi im emblematami, zob. E. Iwanoyko, *Emblematyczne Sobieszciana Gotfryda Peschewitza*, „Prace i Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM w Poznaniu” (seria Historia Sztuki) 1978 nr 8, s. 7.
37. Poniżej artysta odtworzył moment przejazdu Jana III Sobieskiego na rydwanie. Skronie panującego ozdabia wieńcem laurowym bogini Wiktoria, zaś pomiędzy kopytami końskimi spoczywa broń nieprzyjaciela. Grupa osób podążających za i przed pojazdem monarszym to zapewne wojenni towarzysze króla lub jeńcy turecy. Natomiast po prawej i lewej stronie ryciny przedstawiono ustawione na czworokątnych postumentach kolumny udekorowane ośmiokątnymi tarczami z wyobrażeniami maszkaronów (?), wraz ze stanowiącymi źródło fajerwerku ognistymi kulami (czterema na postumencie, piątą na szczycie). Do innych urządzeń fajerwerkowych odziorowanych przez Brauna należy zaliczyć młynki ogniste, działka-rakietnice oraz tzw. lustkugle. Napis w lewym górnym rogu rycin brzmi następująco: Kurtz Anweisung | Des königl. Feuerwerk | Gehalten auf den | Cronnungs Tag | des Durlauchtigsten Grossmachtigsten Fürsten und | Herrn, Herrn | JOANNIS III Königs | in

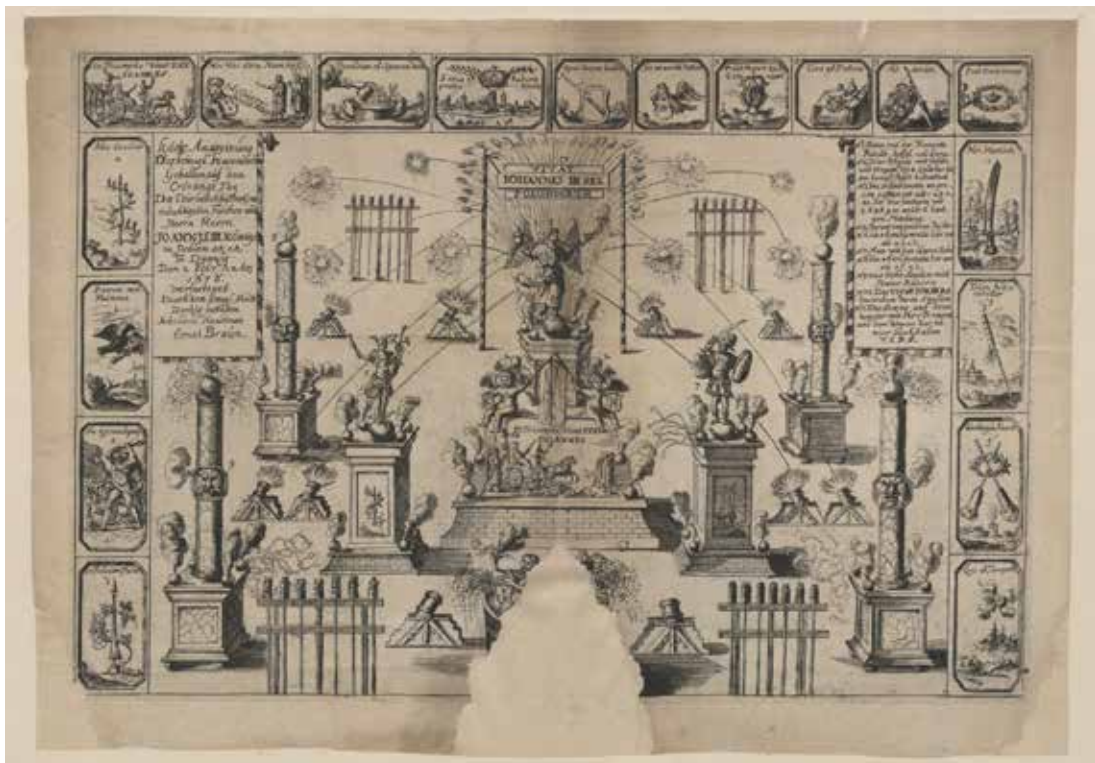
Il. 4
Rzeźbiarska kompozycja uwzględniająca podobizny famdmających w puzony (w antycznych nakryciach, układających się w charakterystyczne fałdy) i podtrzymujących wieniec opleciony wstęgą zaopatrzona w napis, wmurowana w środkową część elewacji frontowej rezydencji wilanowskiej (nad wejściem głównym), nieznanemu rzemieślnikowi urzeczywistniająca projekt Augustyna Wincentego Locciego, 1681–1682, stiuk (gips), Warszawa (Wilanów), Pałac Królewski, reprodukcja za: M. Karpowicz, *Co nam mają do powiedzenia fasady Wilanowa*, Warszawa 2011, s. 9.

posągi Merkurego (w zbroi płytowej z kwadratowym wycięciem wokół szyi, hełmie z dwoma skrzydłami i fartuszką z paskami *cingulum*, z tradycyjnym asortymentem w postaci kaduceusza i berła) oraz Marsa (również w antycznym pancerzu z kwadratowym wycięciem wokół szyi, płaszczu narzuconym na ramiona, hełmie z pióropuszem, fartuszką z paskami *cingulum* i płaszczu, wraz z atrybutami wojennymi: mieczem i owalną tarczą)³⁸. Obydwaj bogowie stoją na kulach, obok których znajdują się cztery mniejsze kule armatnie z wydobywającym się z ich wnętrza dymem. Emblematy na płycinach cokołów należących do opisywanych postaci nawiązują do wątków związanych pracami Herkulesa³⁹. Kluczowa dla prawidłowego funkcjonowania miasta jest bliskość Wisły, najważniejszej arterii wodnej w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej, dlatego na rycinie nie mogło zabraknąć Syreny zaopatrzonej w trąbę i tarczę z wypisanym skrótem V.I.R.P. Transparent nad Famą; VIVAT. IOHANNES III REX POLONORUM (Niech żyje Jan III, król Polski) wyraża natomiast rzeczywiste odczucia gdańszczan pozytywnie przyjmujących rezultat elekcji⁴⁰.

Pohlen etc. etc. | in Dantzig, den 2 Febr. l.t.n. Aug. 1676 verfertigt durch den König. Stadt | Dantzig bestalten | Artollerie Hauptman | Ernst | Braun.

38. W ikonografii królewskiej podobne wyobrażenia uwzględniono po raz pierwszy na graficznym portrecie (miedziorycie) Jana III Sobieskiego, datowanym na 1676 r. i dołączonym do dzieła Chwałkowskiego. Postacie w szatach wierzchnich przepasanych sznurkiem, które unoszą się nad podobizną królewską, upamiętnioną w półpostaci, honorując jednocześnie skronie zwycięzcy spod Chocimia koroną i wieńcem laurowym, Hanna Widacka określa jako anioły. Ze względu jednak na wspomniane instrumenty bardziej prawdopodobna wydaje się hipoteza, iż mamy do czynienia z Famami, por. Warszawa, Biblioteka Narodowa, Zakład Starych Druków, nr inw. XVII.1.336, XVII.1.632, K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 14, Kraków 1896, s. 235; H. Widacka, *W kręgu wielkiego króla czyli opowieści wilanowskie*, Warszawa 2008, s. 8–9; H. Widacka, *Lew Lechistanu...*, dz. cyt., s. 38–39.
39. Zilustrowano następujące epizody mitologiczne: Herkulesa pokonującego zło, Herkulesa będącego mieczem na wrogów, Herkulesa gaszącego pochodnie oraz Herkulesa przynoszącego dobrobyt. Autor jednak nie inspirował się mitologią grecką ani rzymską, lecz raczej rozwinął twórczo i zmodyfikował na potrzeby programu artystycznego miedziorytu występujące we wcześniejszej literaturze wątki, por. *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 194, kat. nr 144.
40. Symbolicznie znaczenie powyższego fajerwerku należy rozpatrywać w następujący sposób: dzięki waleczności i talentowi militarnemu polskiego władcy mieszkańcy miasta nad Motławą mogą cieszyć się pokojem i bez przeszkód prowadzić interesy handlowe. Jan III Sobieski stał się również obrońcą wartości republikańskich, którym hołdowali gdańszczanie. Lokalny dysponent zdawał sobie doskonale sprawę z podstawowych celów propagandy królewskiej i starał się dostosowywać do oficjalnego przekazu obecnego m.in. na królewskich konterfektach malarskich i graficznych czy właśnie medalach.

Prowadzonej kwerendy nie można ograniczać jedynie do zbiorów emblematycznych. Często bowiem doskonały materiał nadający się do powielenia na medalowym krążku mogły stanowić ilustracje na stronicach druków i broszur ulotnych, utworów literackich czy nawet publikacji naukowych. Niewykluczone, iż do podobnych zabiegów musiał uciec się również Varou. Podobizna artystyczna na rewersie medalu została przynajmniej częściowo wykonana na podstawie rysunku, który medalier dokładnie przestudiował przed przystąpieniem do właściwej pracy w mennicy. Na uwagę zasługują zwłaszcza ilustracje zamieszczone w dwóch publikacjach Jana Heweliusza, pochodzących z lat 60. i 70. XVII wieku.

Najwcześniejszą postacią Famy pojawiła się na okolicznościowej winiecie dzieła *Cometographia...*, wydanego w 1668 roku w Gdańsku, dedykowanego zaś Ludwikowi XIV⁴¹ [il. 6]. Powyższa rycina wydaje się najbliższa obrazowi

Il. 5
Fajerwerk gdański zorganizowany z okazji koronacji Jana III Sobieskiego, 2 lutego 1676 roku, Ernst Braun (?), 1676, miedzioryt, wym. 31,5 × 45 cm, Warszawa, Biblioteka Narodowa, sygn. G.1125/III.
Źródło: <https://polona.pl/item/492624/0/>.

41. J. Hevelius, *Cometographia...*, Gedani 1668, Katowice, Biblioteka Śląska, sygn. 225097 IV.1668, brak numeracji (winieta na następnej stronie po wstępie).

II. 6

Graficzna podobizna Famy korzystającej z puzonu, unoszącej się nad uskrzydloną korona clausa, z której wnętrza wydobywają się monety i wieńce laurowe spadające na umieszczony poniżej globus i pozostałe przyrządy naukowe (lunetę, kwadrant, sferę niebieską i linijki) oraz książki, zamieszczona na winiecie dzieła Jana Heweliusza, reprodukcja za: J. Hevelius, *Cometographia...*, Gedani (Gdańsk), 1668, brak numeracji (winieta umieszczona na następnej stronie po wstępie).

Źródło: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=30732&from=publication>

na medalu. Młoda niewiasta, dzięki skrzydłom obdarzona umiejętnością latania, unosi się wśród obłoków bezpośrednio nad uskrzydloną *corona clausa*, z której wnętrza wydobywają się monety i wieńce laurowe spadające na umieszczony poniżej globus i pozostałe przyrządy naukowe: lunety, kwadrant, strefę militarną, kątomierze oraz książki. Insignium koronacyjne przypisywane Ludwikowi XIV miało oznaczać królewski patronat rozaczany nad literatami i ludźmi nauki. Odzienie Famy stanowi szata z zaokrąglonym dekoltem i odsłoniętymi na skutek działania wiatru fałdami (w dolnej części). W kontekście naszych rozważań szczególnie istotnym uzupełnieniem kostiumu jest wstęga przywiązana do sznura spinającego całość, którą jednak przypięto w zupełnie innym miejscu – na wysokości dekoltu. Na uwagę zasługuje również odsłonięte lewe kolano zamiast jedynie prawej stopy. Nieznany z imienia i nazwiska utalentowany rytownik, wykonujący zlecenie Jana Heweliusza, podobnie jak Varou zadośćuczynił potrzebie właściwego zaprezentowania osoby znakomitego mecenasa, a zarazem monarchy absolutnego, Ludwika XIV. Herb władcy francuskiego – trzy lilie zwieńczone *corona clausa* – wyszyto na płomieniu przyczepionym do trąby używanej przez Famę. Personifikacja sławy na winiecie posiada jednak jeszcze jedną bliźniaczą trąbę, trzymaną w wyprostowanej prawej dłoni, którą na odwrociu medalu Varou przesłoniła tarcza Sobieskich. W inny sposób zostało upamiętnione przez artystę również położenie Famy, przemieszczającej się w przeciwnym kierunku.

Do wartości uosabianych przez „Pheme” nawiązano w programie ikonograficznym frontyspisu kolejnej publikacji Heweliusza *Machinae Coelestis pars prior...*, ogłoszonej w 1673 roku również w mieście nad Motławą⁴²

42. J. Hevelius, *Machinae Coelestis pars prior...*, Gedani 1673, Kraków, Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego, sygn. MNK VIII-XVII.3160. brak numeracji (frontyspis).

[il. 7]. Twórcą rysunku był Adolf Boy, współpracujący z Jeremiaszem Falckiem (Falckiem)⁴³. Bohaterka kompozycji medalierskiej dedykowanej Sobieskiemu została na tej rycinie przedstawiona obok postaci kojarzonych z astronomią, które wymagają omówienia. Górną sferę poświęcono całkowicie na zilustrowanie zagadnień najbliższych Heweliuszowi. Wśród obłoków wylania się czterokołowy rydwan, na którym najważniejsze miejsce zarezerwowano dla Uranii. Prawidłową identyfikację postaci umożliwiają okrągłe słońce (o rysach twarzy ludzkiej) i księżyc spoczywające na dłoniach oraz pojedyncza gwiazda świecąca nad głową niewiasty. W niebiańskiej podróży towarzyszą muzie Apollona personifikacje Astronomii (w nakryciu głowy w kształcie stożka) i Matematyki (z cyframi na sukni) prowadzące za cugle wierzchowca oraz para lwów, a także skrzydlaty Chronos – Saturn zaopatrzony w klepsydre na głowie, dmący w trąbę (z wydobywającą się z jej wnętrza inskrypcją „Deo et Postaritati”) i wyposażony w kosę⁴⁴.

Il. 8

Apoteoza Jana III Sobieskiego w stroju rzymskiego imperatora, na koniu, Jerzy Eleuter Szymonowicz Siemiginowski, 1690, płótno, olej, wym. 134,4 × 96 cm.

Źródło: <http://www.polskiemuzy.pl/Oferta.aspx?mas=%2096&kat=145&96&kat=145&page=1&id=PMA025&A02025&AspxAutoDetectCookieSupport=1>

43. Imiona i nazwiska twórców winyety są znane dzięki napisom znajdującym się w dolnej części frontyspisu: A. Boy „delineavit”, J. Falck „sculpsit”. Frontysepis ten nie został uwzględniony w katalogu prac graficznych Jeremiasa Falcka (Falcka), wydanym w 1890 r. w Gdańsku, por. J. Blocke, *Jeremias Falck: Sein Leben und seine Werke; mit vollständigem alphabetischen und chronologischen Register sämtlicher Blätter sowie Reproduktionen nach des Künstlers besten Stichen*, Danzig 1890.
44. Poniżej natomiast upamiętniono wyimaginowaną scenę rozgrywającą się w pracowni astronomicznej, o której przeznaczeniu informuje odpowiednie instrumentarium w postaci globusa, sfery armilarnej i kwadranta. Dwóch starożytnych uczonych prowadzi obliczenia matematyczne posługując się modelem ziemi z zaznaczonymi konstelacjami gwiazdowymi. Badaniom przypatrują się nowożytny astronom Mikołaj Kopernik oraz miłośnik tej dziedziny Rudolf II Habsburg. Trzy krótkie napisy uwzględnione na dole (przy sandale reprezentanta świata antyku i i bucie cesarza): „Multa dotecta” i „Sed quam plarima, Postaris relicta” należy tłumaczyć w odniesieniu do omawianego przedstawienia.

Il. 7

Rysunek Adolfa Boya i Jeremiasza Falcka (Falcka) wyobrażający (w lewym górnym rogu) personifikację Sławy, dmącą w puzon i utrwaloną obok pozostałych wyobrażeń oraz podobizn postaci kojarzonych z astronomią, stanowiący frontysepis publikacji Jana Heweliusza, reprodukcja za: J. Hevelius, *Machinae Coelestis pars prior...*, Gedani (Gdańsk), 1673, brak numeracji (frontysepis), Kraków, Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego, sygn. MNK VIII-XVII.3160.

Źródło: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/doccontent?id=83395>

Przechodząc do opisu Famy, należy zauważyć, iż wygląd fikcyjnej postaci częściowo odbiega od medalierskiego odpowiednika. Najmniej zmieniony pozostaje jej strój (szata kobieca zakończona okrągłym wycięciem wokół) szyi oraz główny atrybut (trąba w przeciwieństwie jednak do instrumentu dętego znanego z medalu odpowiednio ukształtowana w celu wydobycia pożądanego przez słuchacza sygnału). Nie dźwięk, lecz zapisana obok sentencja: „Divinae Artis immortalitati” okazuje się być kluczowym przesłaniem Famy. W związku z tymi niewielkimi różnicami ręka stanowiąca główne oparcie dla opisywanego przedmiotu jest zgięta, w łokciu nie zaś wyprostowana. Analogiczne są natomiast kierunek lotu obranego przez niewiastę, a także pozycja przyjęta dla unoszących się w powietrzu kończyn dolnych. Oczywiście nie sposób odszukać na frontysepisie dzieła Heweliusza tarczy Sobieskiego ani żadnego znaku rodowego o zbliżonym wyglądzie. Dłoń, która powinna ścisnąć herb panującego, swobodnie opada ku dołowi.

W późniejszym okresie, tj. pod koniec lat 90. XVII wieku, w dalszym ciągu nie zrezygnowano z zaakceptowanych form gloryfikacji osoby monarszej. Świadczy o tym konterfekt Jana III Sobieskiego, autorstwa Jerzego Eleutera Szymonowicza Siemiginowskiego⁴⁵ z ok. 1690 roku⁴⁶ [il. 8]. Zachowała się również identyczna,

45. M. Karpowicz, *Jerzy Eleuter Szymonowicz Siemiginowski malarz polskiego baroku*, Warszawa–Wrocław–Kraków–Gdańsk 1974.

46. Warszawa, Muzeum Narodowe, nr inw. 129850 MNW; T. Dobrowolski, *Polskie malarstwo portretowe*, Kraków 1948, tabl. 98–99; T. Mańkowski, *Malarstwo na dworze Jana III Sobieskiego*, „Biuletyn Historii Sztuki” XII (1950) nr 1–4, s. 201–288, il. 8; M. Ryszkiewicz, W. Tomkiewicz, M. Walicki, *Malarstwo polskie. Manierizm–barok*, Warszawa 1971, poz. 983; *Sztuka warszawska od średniowiecza do połowy XX wieku. Katalog wystawy jubileuszowej*. Muzeum Narodowe w Warszawie, red. T. Dobrzeński J. Ruszczycówna, Warszawa 1962, t. I, poz. 126; M. Karpowicz, *Rozważania...*, dz. cyt., s. 116; M. Karpowicz, *Jerzy Eleuter...*, dz. cyt., s. 135–144, il. 35; W. Fijałkowski, *L'arte e gli artisti italiani alla corte*

graficzna wersja tego dzieła (miedzioryt)⁴⁷ sporządzona przez Karola de La Haye (Haie)⁴⁸. Malarz i rytownik uwiecznili monarchę na wspiętym wierzchołku zwróconym w prawą stronę, pomiędzy którego kopytami znalazły się akcesoria wojenne Turków: chorągiew, turban i tarcza. Panujący skierowany jest *en trois quarts* w prawo⁴⁹. Częściowo naga postać skrzydlatej sławy, w zielonym okryciu i białej przepasce, trzymająca tarczę ozdobioną głowami lwów, wieńcem laurowym i meandrem (na obrzeżeniu) oraz dmąca w trąbę z proporcem,

de Jan III Sobieski, w: *Polonia—Italia relazioni artistiche dal medioevo al XVIII secolo*, ed. W. Fijałkowski, Wrocław 1979; J. Ruszczycówna, *Ikonoografia Jana III Sobieskiego. Wybrane zagadnienia*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” XXVI (1982), s. 209—307, il. 51, *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 133, kat. nr 13.

47. Łańcut, Muzeum Zamkowe, nr inw. S.4396 (portret z ramą); Warszawa, Biblioteka Narodowa, Zakład Zbiorów Ikonograficznych, nr inw. G.3755; Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Gabinet Rycin Polskich, nr inw. Ic. P. 879; Muzeum Historyczne, Gabinet Rycin, nr inw. 820; Muzeum Narodowe, nr inw. 21083; *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 167—169, kat. nr 89; Hutten-Czapski 1901, poz. 663; M. Morka, *Polski nowożytny portret konny i jego europejska geneza*, Warszawa 1986, s. 127—129, il. 173, 174; H. Widacka, *Jan III Sobieski...*, dz. cyt., s. 111—112, poz. 102, il. 89; *Katalog portretów osobistości polskich i w Polsce działających w zbiorach Biblioteki Narodowej*, red. H. Widacka, t. 2, Warszawa 1992, s. 139—140, poz. 1749, t. 6, Warszawa 1997, s. 207; *Gdańsk dla Rzeczypospolitej w służbie Króla i Kościoła, Katalog wystawy*, red. T. Grzybkowska, Warszawa 2004, s. 137—139, il. na s. 138; H. Widacka, *W kręgu...*, dz. cyt., s. 46, il. na s. 47; H. Widacka, *Lew Lechistanu...*, dz. cyt., s. 414—415.
48. *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Bd. 22, Leipzig 1928, s. 224.
49. Na kostium antyczny Sobieskiego składają się zbroja karacenowa z paskami *pteryges* spływającymi spod naramiennika, szyszak przybierający kształt lwiej paszczy i zwieńczony figurą orła z rozpostartymi skrzydłami, fartuszek z paskami *cingulum*, spoczywająca na ramionach panującego skóra lamparcia udrapowana na przodzie jak paludament, nakolanniki przypominające głowę lwa oraz wysokie buty. Ważnymi atrybutami są regiment w prawej dłoni monarchy, wodze w lewej oraz buława leżąca pod udem władcy.

Il. 9

Malarska gloryfikacja Jana III Sobieskiego na tle bitwy wiedeńskiej (z uwzględnieniem postaci famy zaopatrzonej w trąbę), Sebastiano Cipriani, ok. 1696, płótno, olej, reprodukcja za: H. Osiecka-Samsonowicz, *Polskie uroczystości w barokowym Rzymie (1587—1696)*, Warszawa 2012, s. 353, tab. 12 (scan z fotograficzną reprodukcją plafonu, wykonany w stacji naukowej PAN w Rzymie)

zwiastuje chwałę pogromcy imperium osmańskiego i oswobodziciela cesarskiej stolicy.

Sebastiano Cipriani⁵⁰, pomysłodawca i twórca cyklu obrazów gloryfikujących militarne i dyplomatyczne osiągnięcia polskiego monarchy oraz jego fundacje religijne, przeznaczonych do wnętrza Palazzo Barberini w Rzymie⁵¹, także inspirował się podobnymi wzorcami⁵² [il. 9]. W 1696 roku wykonał w technice olejowej na płótnie malowidło z przedstawieniem Jana III Sobieskiego na przedmieściach Wiednia, gdzie toczyły się najcięższe zmagania z Turkami. Artysta nad portretem Sobieskiego (siedzącego na

50. *Allgemeines Lexicon...*, dz. cyt., Bd. 7, Leipzig 1912, s. 10.

51. Oprócz opisywanego malowidła w obrębie owalnego plafonu przeznaczonego do Palazzo Barberini w Rzymie Sebastiano Cipriani sporządził również w tej samej technice trzy inne kompozycje malarskie, datowane na 1696 r. Mowa w tym miejscu o kompozycjach z podobizną Jana III Sobieskiego prowadzącego własnych podkomendnych do natarcia podczas bitwy chocimskiej, wysłannika panującego Michała Kazimierza Radziwiła podczas audyencji u papieża Innocentego XI oraz Jana III Sobieskiego fundującego warszawskie kościoły Kapucynów i Sakramentek w podziękowaniu za wiktoryę wiedeńską. Malarskie medaliony o identycznej tematyce zdobiły katafalk królewski podczas uroczystości *requiem* (*capella cardinalitia*), celebrowanych 10 XII 1696 r. w kościele św. Stanisława w Rzymie na cześć zmarłego polskiego władcy. Projektantem okolicznościowego *castrum doloris* był również Cipriani. Wśród pozostałych medalionów wypełnionych malaturą i wiszących w świątyni należy wyodrębnić portret Sobieskiego *in figura di guerriero* (podtrzymywany przez kościotrupa ze skrzydłami i ujęty draperiami), scenę zaślubin Jana III Sobieskiego i Marii Kazimiery z udziałem nuncjusza Antonia Pignatello (późniejszego papieża Innocentego XII). Wszystkie wymienione wyobrażenia zostały uzupełnione o specjalną lemmę bądź napis komentujący. Oprócz wspomnianych medalionów dwukondygnacyjny katafalk Sobieskich został również udekorowany herbami królewskimi (na czterech doryckich filarach), motywami korony ujętej gałęziami cyprysowymi, uszkrzydlonymi czaszkami w hełmach *all'antica* i skrzyżowanymi berłami (na czterech ścianach cokołu), wolutami, panopliami, wazami z płonącymi wonnościami, namiotem z wyszytymi na narożach herbami królewskimi, łacińskim napisem z tytułaturą i datą śmierci króla oraz koroną, berłem i szablą, związanymi czterema sznurami i leżącymi na poduszce (na szczycie namiotu, nad katafalkiem i pod baldachimem z czterema opadającymi pasami czarnej tkaniny, przymocowanego pod sklepieniem kościoła). Wygląd wspomnianego katafalku możemy zrekonstruować dzięki rycinie autorstwa Pietra Santo i Francesca Bartoliego z 1696 r., por. H. Samsonowicz-Osiecka, *Polskie uroczystości w barokowym Rzymie: 1587–1696*, Warszawa 2012, s. 189–1954, tab. 11–14.

52. Rzym, Palazzo Barberini, Faldi 1975, s. 183, *Chwała i sława Jana III...*, dz. cyt., s. 136–137, kat. nr 19; H. Samsonowicz-Osiecka, *Polskie uroczystości...*, dz. cyt., s. 353, tab. 12. Za zwrócenie uwagi na reprodukcje plafonów autorstwa Ciprianiego dedykowanych Janowi III Sobieskiemu, opublikowane w książce Hanny Osieckiej-Samsonowicz, *Polskie uroczystości...* dziękuję pani Violetcie Nowak oraz prof. Piotrowi Salwie, dyrektorowi stacji PAN w Rzymie.

wierzchowcu, pod którym uwieczniono turecki turban i szablę) uwzględnił wyobrażenie skrzydlatej niewiasty w sukni z szalem (imitującej antyczną tkaninę) oraz opaską na głowie, w jednym ręku dzierżącej trąbę, w drugim gałązkę palmy i lauru⁵³.

Zakończenie

Podsumowując, należy zauważyć, iż przedstawiony przez autora artykułu materiał porównawczy w postaci medali pochodzących z lat 70., 80. i 90. XVII wieku, gloryfikujących Jana III Sobieskiego i emitowanych na polecenie dysponenta krajowego, w tym także z inspiracji Rady Miasta Gdańska, zarówno pod względem kompozycji artystycznych ich awersów i rewersów (elementy stroju królewskiego i tarcza „Janina”), jak i formy inskrypcji łacińskich zawierających tytułaturę monarszą, wykazuje bardzo duże podobieństwo do pracy autorstwa Varoú. Analogię występują również w przypadku rewersu żetonu dedykowanego Michałowi Korybutowi Wiśniowieckiemu, uświetniającego jego koronację w Krakowie, 29 IX 1669 roku. Ze względu na brak wzmianek w źródłach historycznych powyższa kwestia jednak pozostaje otwarta. Natomiast sam fakt, iż awers medalu autorstwa Varoú z 1677 (?) roku nawiązuje do awersu późniejszego dzieła medalierskiego poświęconego osobie Jana Jerzego III Wettina, autorstwa Martina Heinricha Omeisa z 1683 roku, nie wymaga udowodnienia. Brak jednak jakichkolwiek przesłanek mogących wskazywać na ewentualny pierwowzór, zaś kontekst i forma inskrypcji podobnie jak cechy charakterystyczne kompozycji awersu i rewersu opisywanego medalu autorstwa Varoú uprawniają do przesunięcia datacji tego zabytku sztuki medalierskiej na 1677 rok.

Osobna kwestia dotyczy wniosków wynikających z analizy ikonograficznej medalu autorstwa Varoú. Choć w ikonografii XVII wieku brak przedstawień, które ponad wszelką wątpliwość mogły posłużyć medalierowi za wzór dla awersu czy rewersu numizmatu, to jednak nie ulega wątpliwości, iż prowadząc kwerendę zachowanych dzieł sztuki z epoki

53. Monarcha jest ubrany w sięgającą do kolan szatę spodnią, karacenie, nakolanniki i nagolennice (widoczne w dolnej części) oraz narzucony na ramiona futrzany płaszcz spięty horyzontalną zaponą. Dla spotęgowania jeszcze Turków malarz umieścił w jednym ręku władcy wyciągniętą szablę, której pochwa jest przypięta do boku królewskiego, w drugim chorągiew wielkiego wezyra. W takim kontekście należy również tłumaczyć obecność Famy, przypominającej, iż pokój musiał zostać osiągnięty siłą.

nowożytniej, można odnaleźć zbliżone odwzorowanie zarówno charakterystycznego antykizowanego nakrycia głowy w formie hełmu, jak i podobizny Famy. Cechą wspólną analizowanych tu medalierskich przedstawień „all'antica” wybitnych członków elity europejskiej jest oczywiście ich przekaz. Dysponentowi, a więc Radzie Miasta Gdańska w sposób szczególny zależało na wyeksponowaniu talentów i umiejętności wojskowych. Tak było zarówno w przypadku medalu Jana III Sobieskiego autorstwa Luisa Varou z ok. 1677(?) roku, jak i dwóch pozostałych numizmatów dedykowanych Karolowi XI i Janowi Jerzemu III, autorstwa Antona Meybuscha i Martina Heinricha Omeisa z 1677 i 1683 roku.

Projektując podobiznę skrzydlatej Famy twórca medalu zapewne przynajmniej częściowo naśladował jedną ze znanych siedemnastowiecznych rycin. Ze względu na okoliczności emisji medalu i potrzebę podkreślenia za jego pośrednictwem związków łączących Gdańsk z aktualnym polskim monarchą utalentowany medalier, jakim bez wątplenia był Luis Varou, nie mógł jedynie poprzestać na wiernym odwzorowaniu dobrze znanej symboliki, lecz musiał mniej lub bardziej manifestacyjnie nawiązać do aktualnych wydarzeń politycznych. Dlatego kluczowe dla zrozumienia przesłania kompozycji rewersu medalu wydają się zwłaszcza dwa jej elementy: uwzględniona na drugim planie realistyczna panorama Gdańska oraz znak herbowy aktualnie panującej dynastii. Jak się wydaje, zwłaszcza winieta dzieła gdańskiego astronoma Heweliusza, *Cometographia...*, wydanego w 1668 roku w Gdańsku, wykazuje wiele cech wspólnych z przedstawieniem na rewersie medalu autorstwa Luisa Varou. Ze względu na brak odpowiednich wzmianek w źródłach historycznych powyższego problemu nie można jednak bezspornie rozwiązać.

Nie ulega natomiast wątpliwości, iż podobizny Famy – jak udało się wykazać – stanowiły ważny element stałych bądź jedynie okolicznościowych dekoracji wznoszonych zarówno z inicjatywy dysponenta królewskiego, jak i miejskiego, w tym wypadku Rady Miasta Gdańska. W przypadku dysponenta królewskiego szczególnie często odwoływano się do tradycji mitologicznych, zwłaszcza po 12 września 1683 roku kiedy należało we właściwy sposób uczcić udział władcy w wygranej batalii wiedeńskiej. O powyższych zabiegach dowodzą dwa płótna malarskie autorstwa Jerzego Eleutera Szymonowicza Siemiginowskiego i Sebastiana Ciprianiego z 1690 i 1696 roku.

Bibliografia

- J. Albertrandy, *Zabytki starożytności rzymskich w pieniądzach, pospolicie medalami zwanych, czasów Rzplitej i szesnastu pierwszych cesarzów zbioru ś. p. Stanisława Augusta króla polskiego postrzeżone i krótkim wykładem objaśnione przez JX. Jana Albertrandego...*, Warszawa 1805.
- J. Albertrandy, *O medalach polskich [od Zygmunta I Starego do Augusta III]*, [b.m.w.], 1805–1850.
- Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, Leipzig 1907–1950, s. 224.
- W. Bartynowski, *Teki Bartynowskiego: Medale z czasów Jana III*, [b.m. d.w.]
- F. Bentkowski, *Spis medali polskich lub z dziejami Krainy Polskiej stycznych...*, Warszawa 1830.
- K. Beyer, *Gabinet medalów polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą. Dopełnienie dzieła Edwarda hr Raczyńskiego*, Warszawa 1857.
- J. Blocke, *Jeremias Falck: Sein Leben und seine Werke; mit vollständigem alphabetischen und chronologischen Register sämtlicher Blätter sowie Reproduktionen nach des Künstlers besten Stichen*, Danzig 1890.
- G. Brockmann, *Die Medaillen Joachim I. – Friedrich Wilhelm I (1499–1740)*, Köln 1994.
- Chwała i sława Jana III w sztuce i literaturze. Katalog wystawy jubileuszowej z okazji trzechsetlecia odsieczy wiedeńskiej*, red. W. Fijałkowski i J. Mieleško, Warszawa 1983.
- T. Dobrowolski, *Polskie malarstwo portretowe*, Kraków 1948.
- J. Dutkowski, *100-dukatowa sensacja na wystawie berlińskiej*, „Przegląd Numizmatyczny” 2011 nr 2 (73), s. 13.
- J. Dutkowski, *Nienotowany dwudukat koronacyjny z 1676 roku w popiersiem w zbiorze karacenowej*, „Przegląd Numizmatyczny” 2016 nr 1 (96), s. 57.
- J. Dutkowski, *Nieopisana mała donatywa w srebrze Jana III Sobieskiego w zbiorach Gotha*, „Przegląd Numizmatyczny” 2016 nr 3 (94) s. 4.
- K. Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 14, Kraków 1896.
- W. Fijałkowski, *Wilanów. Rezydencja Króla zwycięscy*, Warszawa 1983.

- W. Fijałkowski, *Vademecum Wilanowa*, Warszawa 2011.
- L. Forrer, *Biographical dictionary of medallists-coin, gem, and seal-engravers, mint-masters, &c., ancient and modern*, vol. IV, London 1904–1916.
- Gdańsk dla Rzeczypospolitej w służbie Króla i Kościoła, *Katalog wystawy*, red. T. Grzybkowska, Warszawa 2004.
- R. Grund, *Die Entwicklung der Medaillenkunst an der Münzstätte Dresden im 17 Jahrhundert*, Gütersloh 1996.
- A. Hess, *Verzeichniss verkäuflicher Münzen aus der fürstlich Montenuovo'schen Münzsammlung*, Frankfurt am Main 1881–1883.
- J. Hevelius, *Cometographia: totam naturam cometarum: utpote sedem, parallaxes, distantias, ortum & interitum, capitum, caudarumque diversas facies, affectionesque, nec non motum eorum summe admirandum, beneficio unius, ejusque, finae & convenientis hypothesos exhibens...: ac iconibus æri incisus plurimis illustrantur, Cumprimis vero, cometæ anno 1652, 1661, 1664 & 1665 ab ipso auctore... expenduntur...: accessit, omnium cometarum, a mundo condito hucusque ab historicis, philosophis & astronomis annotatorum, historia*, Gedani 1668, Katowice, Biblioteka Śląska, sygn. 225097 IV.
- J. Hevelius, *Machinae Coelestis pars prior: Organographiam, Instrumentorum Astronomicorum omnium, quibus Auctor hactenus Sidera rimatus, ac dimensus est, Accuratam Delineationem et Descriptionem, Plurimis Iconibus, æri incisus, illustratam et exornatam, exhibens: cum Aliis quibusdam, tam jucundis, quam scitu dignis, ad Mechanicam, Opticamque Artem pertinentibus: Inprimis, De Maximorum Tuborum Constructione, et commodissima Directione: Nec non Nova ac Facillima Lentes quasvis, ex sectionibus Conicis, expoliendi Ratione*, Gedani 1673, Kraków, Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego, sygn. MNK VIII-XVII.3160.
- B. E. Hildebrand, *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar prakmynt och belöningsmedaljer*, t. I, Stockholm 1874–1876.
- A. Hirsch, *Die Medaillen auf den Entsatz Wiens 1683*, Troppau 1883.
- Homer, *Odyseja*, przekł. J. Parandowski, Warszawa 1953.
- Homer, *Iliada*, przekł. J. Łanowski, Warszawa 1999.
- E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises...*, St. Petersbourg–Cracovie 1871–1916.

- E. Iwanoyko, *Emblematyczne Sobiesciana Gotfryda Peschewitza*, Prace i Wydziału Filozoficzno-Historycznego UAM w Poznaniu (seria Historia Sztuki) 1978 nr 8, s. 7.
- M. Karpowicz, *Rozważania nad treściami ideowymi Wilanowa za Jana III*, w: *Treści dzieła sztuki. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Gdańsk (grudzień 1966)*, red. M. Witwińska, Warszawa 1969, s. 184–194.
- M. Karpowicz, *Jerzy Eleuter Szymonowicz Siemiginowski malarz polskiego baroku*, Warszawa–Wrocław–Kraków–Gdańsk 1974.
- M. Karpowicz, *Co nam mają do powiedzenia fasady Wilanowa*, Warszawa 2011.
- Katalog portretów osobistości polskich i w Polsce działających w zbiorach Biblioteki Narodowej*, red. H. Widacka, Warszawa 1990–1999.
- L'arte e gli artisti italiani alla corte de Jan III Sobieski, Polonia–Italia relazioni artistiche dal medioevo al. XVIII secolo*, ed. W. Fijałkowski, Wrocław 1979.
- T. Mańkowski, *Malarstwo na dworze Jana III Sobieskiego*, „Biuletyn Historii Sztuki” XII (1950) nr 1–4, s. 201–288.
- E. A. Maser, *Cesare Ripa. Baroque and Rococo. Pictural Imagery. The 1758–1760*, New York 1971.
- M. Morka, *Polski nowożytny portret konny i jego europejska geneza*, Warszawa 1986.
- Odsiecz Wiedeńska. Wystawa jubileuszowa w Zamku Królewskim na Wawelu w trzechsetlecie bitwy*, red. A. Franaszek, K. Kuczman, Kraków 1990.
- Owidiusz, *Metamorfozy*, tłum. S. Stabryła, Wrocław 1995.
- E. Raczyński, *Gabinet Medalów Polskich oraz tych które się dziejów Polski tyczą poczynszy od najważniejszych aż do końca panowania Jana III (1513–1696)*, t. II, Wrocław 1838.
- C. Ripa, *Iconologia*, oprac. I. Kania, Warszawa 2004.
- J. Rokita, *Funkcje propagandowe medali z lat 1673–1687 upamiętniających zwycięstwo chocimskie*, „Biuletyn Numizmatyczny ZG PTN” 2014 nr 2 (374), s. 107–121.
- J. Rokita, *Medal upamiętniający zwycięstwo pod murami Wiednia*, „Przegląd Numizmatyczny” 2015 nr 3 (90), s. 37.
- J. Rokita, *Odsiecz wiedeńska – medal upamiętniający odsiecz wiedeńską i gloryfikujący postawę wykazaną przez Leopolda i pozostałych*

- sojuszników chrześcijańskich wobec zagrożenia tureckiego,
„Przegląd Numizmatyczny” 2015 nr 4 (91), s. 37.
- J. Rokita, *Odsiecz wiedeńska, kilka uwag na temat medalu upamiętniającego przekazanie do Watykanu sztandarów tureckich zdobytych pod Parkanami w 1684 roku*, „Przegląd Numizmatyczny” 2016 nr 1 (92), s. 54–56.
- J. Rokita, *Medale upamiętniające podpisanie pod Żurawnem traktatu pokojowego między Rzeczpospolitą a Turcją. Uwagi ikonograficzne*, „Biuletyn Numizmatyczny ZG PTN” 2016 nr 3 (383), s.194–205.
- J. Rollos, *In Laudes Ioannis Sobiescii. Rękopiśmienny zbiór emblematów z rysunkami Johanna Jakoba Rollosa*, przekł. B. Milewska-Ważbińska, Warszawa 2016.
- S. Rühle, *Die historischen Medaillen der Stadt Danzig*, Danzig 1928.
- J. Ruszczycówna, *Ikongrafia Jana III Sobieskiego. Wybrane zagadnienia*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” XXVI (1982), s. 209–307.
- M. Ryszkiewicz, W. Tomkiewicz, M. Walicki, *Malarstwo polskie. Manierizm–barok*, Warszawa 1971.
- Rzeczpospolita w dobie Jana III. Katalog wystawy Zamku Królewskiego, Archiwum Głównego Akt Dawnych i Biblioteki Narodowej*, red. E. Suchodolska, A. Gieysztor, Warszawa 1983.
- J. J. Salomon, *Der MünzGeschichte der Stadt Danzig. Erstes Stück. – Sechstes Stück*, Danzig 1762–1763.
- H. Samsonowicz-Osiecka, *Polskie uroczystości w barokowym Rzymie: 1587–1696*, Warszawa 2012.
- Sammlung Otto Merseburger umfassend Münzen und Medaillen von Sachsen, albertinische und ernestinische Linie Verkaufskatalog der Münzhandlung Zschiesche & Köder*, Hrsg. O. Merseburger, Leipzig 1999.
- G. Schnee, *Sächsische Taler (1500–1800)*, Frankfurt am Main 1982.
- J. Strzałkowski, *Słownik medalierów polskich*, Warszawa 1982.
- Sztuka warszawska od średniowiecza do połowy XX wieku. Katalog wystawy jubileuszowej. Muzeum Narodowe w Warszawie*, red. T. Dobrzeńcki, J. Ruszczycówna, t. I–II, Warszawa 1962.
- W. E. Tentzel, *Saxonia Numismatica sive nummophylacium numismatum mnemonicorum et iconorum a serenissimis electoribus ducibusque Saxoniae lineae Albertinae cudi iussorum*, Dresden 1705, Drezno, Sächsische Landesbibliothek, sygn. Hist.Sax.M.210. 1705.

- Tron pamiątek ku czci „Najjaśniejszego, Niezwyciężonego Jana Sobieskiego Króla Polskiego” w trzechsetlecie śmierci 1696–1996*, red. J. Mieleszko, Warszawa 1996.
- F. A. Vossberg, *Münzgeschichte der Stadt Danzing*, Berlin 1852.
- M. Wardzyński, *Szwaner (Schwaner), zapewne Stefan (Stephan) (2. poł. XVII w.), rzeźbiarz*, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 49/3, Warszawa–Kraków 2014, s. 431–333.
- Wergiliusz, *Eneida*, tłum. S. Stabryła, Wrocław 2004.
- H. Widacka, *Jan III Sobieski w grafice XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1987.
- H. Widacka, *W kręgu wielkiego króla czyli opowieści wilanowskie*, Warszawa 2008.
- H. Widacka, *Lew Lechistanu. Jan III Sobieski w grafice*, Warszawa 2010.
- Z. Wójcik, *Jan III Sobieski. 1629–1696*, Warszawa 1983.

Lista ilustracji

- il. 1ab. Medal przedstawiający we właściwym świetle osiągnięcia polityczno-militarne Jana III Sobieskiego, zawierający wyobrażenie famy głoszącej sławę królewskiego imienia (na rewersie), bity na zlecenie władz miasta Gdańska. Luis Varou, Gdańsk, 1677 (?), srebro, śr. 39,4 mm, bity. Kraków, Muzeum Narodowe, nr inw. MNK VII-Md-474.
- il. 2. Medal, którego przekaz miał podnosić rangę dokonań królewskich Karola XI oraz właściwie informować odbiorcę o zakończonych sukcesem bitwach pod Halmstad (17 VIII 1676), w okolicach cieśniny Lund (4 XII 1676), oraz pod Landskrönom (14 VII 1677). Anton Meybusch, 1677, srebro, śr. 55,53 mm, bity. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG, (Osnabrück) 22 VI 2010 (aukcja nr 170, kat. nr 3169). Źródło: <http://www.acsearch.info/search.html?id=806783>.
- il. 3. Medal poświęcony osobie Jana Jerzego III Wettina, elektora saskiego, przedstawiający w odpowiednim świetle zaangażowanie panującego, doskonale wywiązującego się z obowiązków sojusznika cesarskiego i biorącego bezpośredni udział w zmaganiach wojennych pod Wiedniem. Martin Heinrich Omeis, 1683, srebro, śr. 19,3 mm, bity. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu Gerhard Hirsch Nachfolger, (Monachium), 27 IX 2013 (aukcja nr 294, kat. nr 4042). Źródło: <http://www.acsearch.info/search.html?id=1700352>.
- il. 4. Rzeźbiarska kompozycja uwzględniająca podobizny famdmących w puzony (w antycznych nakryciach, układających się w charakterystyczne fałdy) i podtrzymujących wieniec opleciony wstęgą zaopatrzoną w napis, wmurowana w środkową część elewacji frontowej rezydencji wilanowskiej (nad wejściem głównym). Nieznany rzemieślnik urzeczywistniający projekt Augustyna Wincentego Locciego, 1681–1682, stiuk (gips), Warszawa (Wilanów), Pałac Królewski. Reprodukacja za:

- M. Karpowicz, *Co nam mają do powiedzenia fasady Wilanowa*, Warszawa 2011, s. 9.
- il. 5. Fajerwerk gdański zorganizowany z okazji koronacji Jana III Sobieskiego, 2 II 1676, Ernst Braun (?), 1676, miedzioryt, wym. 31,5 × 45 cm. Warszawa, Biblioteka Narodowa, sygn. G.1125/III. Źródło: <https://polona.pl/item/492624/0/>.
- il. 6. Graficzna podobizna Famy korzystającej z puzonu, unoszącej się nad uskrzydloną koroną *clausa*, z której wnętrza wydobywają się monety i wieńce laurowe spadające na umieszczony poniżej globus i pozostałe przyrządy naukowe (lunetę, kwadrant, sferę niebieską i linijki) oraz książki, zamieszczona na winiecie dzieła Jana Heweliusza. Reprodukacja za: J. Hevelius, *Cometographia...*, Gedani, 1668, brak numeracji (winieta umieszczona na następnej stronie po wstępie). Źródło: <http://www.dbc.wroc.pl/dlibra/docmetadata?id=30732&from=publication>.
- il. 7. Rysunek Adolfa Boya i Jeremiasza Falcka (Falka) wyobrażający (w lewym górnym rogu) personifikację Sławy, dmącą w puzon i utrwaloną obok pozostałych wyobrażeń oraz podobizn postaci kojarzonych z astronomią, stanowiący frontysepis publikacji Jana Heweliusza. Reprodukacja za: J. Hevelius, *Machinae Coelestis pars prior...*, Gedani, 1673, brak numeracji (frontysepis). Kraków, Muzeum im. Emeryka Hutten-Czapskiego, sygn. MNK VIII-XVII.3160. Źródło: <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/doccontent?id=83395>.
- il. 8. Apoteoza Jana III Sobieskiego w stroju rzymskiego imperatora, na koniu, Jerzy Eleuter Szymonowicz Siemiginowski, 1690, płótno, olej, wym. 134,4 × 96 cm. Źródło: <http://www.polskiemuzy.pl/Oferta.aspx?mas=%2096&kat=145&page=1&id=PMA025&AspxAutoDetectCookieSupport=1>.
- il. 9. Malarska gloryfikacja Jana III Sobieskiego na tle bitwy wiedeńskiej (z uwzględnieniem postaci famy zaopatrzonej w trąbę). Sebastiano Cipriani, ok. 1696, płótno, olej. Reprodukacja za: H. Osiecka-Samsonowicz, *Polskie uroczystości w barokowym Rzymie (1587–1696)*, Warszawa 2012, s. 353, tab. 12 (skan z fotograficzną reprodukcją plafonu, wykonany w stacji naukowej PAN w Rzymie).

Abstract

Jan Gustaw Rokita

Iconographic remarks on the medal by Luis Varou from the year 1677 (?) commemorating the person of John III Sobieski, commissioned by the authorities of the city of Gdańsk

Keywords:

medal, awers, revers, Höhn, Sobieski.

The author of the article *Iconographic remarks on the medal by Luis Varou from the year 1677 (?) commemorating the person of John III Sobieski, commissioned by the authorities of the city of Gdańsk* describes in detail eight works of art referring to either side of the medal. The author argues that while the seventeenth-century iconography contains no representations of images which would beyond all doubt be used by the medallist as a model for the obverse or reverse of the item, it is obvious that an examination of surviving works of art from the early modern period would enable a researcher to find a similar reproduction of both the unique headgear in the form of a helmet and the image of PHEME. A characteristic which all *all antica* images of prominent members of European elite on medals share is obviously their message. The contracting party wanted particularly to expose their own talents and military skills as well as to commemorate recent military triumphs. Meanwhile, designing a winged image of PHEME, the creator of the medal presumably followed, at least in part, one of the famous 17th-century engravings. Due to the circumstances of the issue of the medal and the need to emphasize the links between Gdańsk and the then Polish monarch, the talented medallist, which Luis Varou undoubtedly was, could not simply content himself with a faithful reproduction of well-known symbols, but had to show more or less manifestly current political events. Hence the key to understanding the message of the reverse side of the medal seems to lie in two particular elements: in the background, a realist panorama of Gdańsk from the side where the city fortifications are most prominent, and the coat of arms of the reigning dynasty.

Abstrakt

Jan Gustaw Rokita

Uwagi ikonograficzne na temat medalu autorstwa Luisa Varoú z 1677 (?) roku upamiętniającego osobę Jana III Sobieskiego, wybitego na zlecenie władz miasta Gdańska

Autor artykułu pt. *Uwagi ikonograficzne na temat medalu autorstwa Luisa Varoú z 1677 (?) roku upamiętniającego osobę Jana III Sobieskiego, wybitego na zlecenie władz miasta Gdańska* opisuje szczegółowo osiem dzieł sztuki nawiązujących do pierwszej lub drugiej strony opisywanego numizmatu. Jak przekonuje, choć w ikonografii XVII wieku brak przedstawień, które ponad wszelką wątpliwość mogły posłużyć medalierowi za wzór dla awersu czy rewersu numizmatu, to jednak nie ulega wątpliwości, iż prowadząc kwerendę zachowanych dzieł sztuki z epoki nowożytnej można odnaleźć zbliżone odwzorowanie zarówno charakterystycznego antykizowanego nakrycia głowy w formie hełmu, jak i podobizny Famy. Cechą wspólną analizowanych w niniejszym artykule medalierskich przedstawień *all antica* wybitnych członków elity europejskiej jest oczywiście ich przekaz. Dysponentowi, a więc zamawiającemu w sposób szczególny zależało na wyeksponowaniu własnych talentów i umiejętności wojskowych, a także właściwym upamiętnieniu niedawnych triumfów militarnych. Projektując podobiznę skrzydlatej Famy, twórca medalu zapewne przynajmniej częściowo naśladował jedną ze znanych siedemnastowiecznych rycin. Ze względu na okoliczności emisji medalu i potrzebę podkreślenia za jego pośrednictwem związków łączących Gdańsk z aktualnym polskim monarchą utalentowany medalier, jakim bez wątpienia był Luis Varoú, nie mógł jedynie poprzestać na wiernym odwzorowaniu dobrze znanej symboliki, lecz musiał mniej lub bardziej manifestacyjnie nawiązać do aktualnych wydarzeń politycznych. Stąd kluczowe dla zrozumienia przesłania kompozycji rewersu medalu wydają się być zwłaszcza dwa jej elementy: uwzględniona na drugim planie realistyczna panorama Gdańska, od strony której fortyfikacje miejskie prezentują się najbardziej okazale, oraz znak herbowy panującej dynastii.

Słowa kluczowe:

medal, awers, rewers, Höhn, Sobieski.

